

KEKSALIK

gash ti

10 / 2019

*1 октябрь —
Ўқитувчилар ва мураббийлар Кунни,
Халқаро Қариялар Кунни*

Ушбу сонда:

ДИЛДАН СУҲБАТ

Узоқ ЖЎРАҚУЛОВ

Она тилини унутган халқ қулликка маҳкумдир..... 4

ҚАРОР ВА ИЖРО

Икромхон НАЖМИДДИНОВ

“Кексалар ҳафталиги” давом этади.....6

1 ОКТЯБРЬ — ЎҚИТУВЧИЛАР ВА МУРАББИЙЛАР КУНИ

Олим ХЎЖАЕВ

Устозларимнинг устози.....8

МЕНДА ТАКЛИФ БОР

Алимбой НИШОНОВ

Муаммо бор, ечими ҳам. Ҳафсала-чи?.....12

НАЗМ

Ҳалима АҲМЕДОВА

Уфқлар ортида зангори йўл бор.....16

МАЊНАВИЯТ САБОҚЛАРИ

Гулноза ТУРҒУНБОЕВА

Чаима бўйидаги ташналар.....18

БОБОЛАР ТАҚВИМИ

Полвон ТЎЛИЕВ

Ақраб — сарҳисоб ойи.....22

МУТОЛАА

Дилбар САЙДОВА

Эски қўшиқ.....26

ЭЪТИРОФ

Абдурашид МИРЗАЕВ

Спортдан соғлик ҳам, довруғ ҳам топдим.....28

ҚАДРИЯТ

Ҳилола ХЎЖАЕВА

Оталар ҳам алла айтган.....32

Она тилини унутган халқ Қулликка маҳкумдир

ёхуд “Шарлотта атлас кўйлак киядими?”

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганига бу йил 30 йил тўлди. Она тилимизнинг мавқеи ва нуфузини ошириш борасида ўтган йиллар давомида қандай амалий ишлар бажарилди? Мазкур йўналишдаги камчилик ва хатоларимиз нималардан иборат? Филология фанлари доктори Узоқ Жўрақулов билан суҳбатимиз шу хусусда.

— Аксарият мамлакатларда ўз тилини билишга фахр, ўзга тилни билишга эса зарурат сифатида қарашади. Аслида ҳам шундай бўлиши керак. Бизнинг жамиятимизда-чи? Мана шу мувозанат қай даражада қарор топган?

— Ифтихор туйғусининг икки қаноти бор: бири — муҳаббат, иккинчиси — сидқ. Миллий тил билан фахрланиш, кўз устида тутиш учун тилни севиш, ҳар қандай вазиятда она тилига содиқ қола билиш лозим. Илло, бу ўта оғир иш. Севги ва садоқат йўли — муттасил машаққат, синов йўли. Тарихда ушбу синов йўлини муносиб тарзда босиб ўтган миллатлар бармоқ билан санарли. Шу сабабдан тарих аксарият миллий тиллар сиёсий, иқтисодий, маиший эҳтиёжлар остида топталиб келганига кўп бор гувоҳ бўлган.

XX асрада бизнинг тилимиз ҳам сиёсий эҳтиёжлар қурбонига айланган, ўрнини ҳукмрон тилга бўшатиб

беришга мажбур бўлди, давлат тили мақомидан четлатилди. Идора, иш юритиш, матбуот, таълим тили сифатида қадрсиз матоҳ каби кўчага улоқтирилди. Совет сиёсати ўзбек халқи онгига ўз тилидан манфаат йўқлиги ҳақидаги сафсатани турли йўللار билан сингдиришга ҳаракат қилди. Сиёсат тилида сўзлаш сунъий равишда маданият, илм, маърифат, ижтимоий ифтихорга айлантирилди. Айни чоғ тилга оид бундай сиёсат доимий тарзда ўтган асрнинг 20-30-йилларида ошкор намойиш этилган қатағон тигини эслатиб турди.

80-йиллар сўнгига келибгина миллий тилни асл ўзанига қайтариш йўлида уринишлар бошланди: тилимизга расман “Давлат тили” мақоми берилди. Матбуот, фан, таълим тили миллий либос кийди. Афсуски, бу жараён узоқ давом этмади. Фитрат таъбири билан айтганда, “дунёдаги энг буюк ва бахтсиз тил” ижтимоий,

иқтисодий ва маиший эҳтиёжлар кутқусига учради. Зеро, бошқарув тизимидаги шахсларнинг аксарияти миллий ўзандан узилган, тилга нисбатан муҳаббат нари турсин, оддий эътибор туйғусидан ҳам маҳрум кишилар эди. Шу тахлит идора тизими эски, совет анъанаси бўйича давом этди. Бу пайтда оддий халқ, тўғрироғи “оломон” (А.Ориф таъбири) қорин ғами билан овора бўлиб қолди. Қай йўл билан бўлмасин, нафсни қондириш, яхши яшаш истаги миллий тилга бўлган муҳаббат, сидқ туйғусидан устун келди. Ёш авлод зўр бериб хорижий тилларни ўрганиш, чет элга кетиш, иш, пул, обрў топиш пойғасини бошлаб

халқи мутлақо ўз тили, деб билмайдди. Халқ бу тилда сўзлашга, ёзишга қийналиб келган, бугун ҳам қийналмоқда. Қийналгани боис, ҳар бир ҳудуд учун муайян шевада сўзлашиш қулай. Ҳозирги ўзбек адабий тили уч буюк лаҳжа – қорлуқ, ўғуз, қипчоқ асосига қурилмаган. Дунёдаги барча туркий давлатлар тилига асос бўлган айти лаҳжалар хоссаси адабий тилимизда, қисман бўлса-да, акс этмаган. Оқибатда гўзал ва ўхшаши йўқ тилимиз таниб бўлмас даражадаги тўмтоқ бир тилга айланиб қолган.

Иккинчидан, халқ тили имкониётларини тўла намоён этувчи бой, мукамал, мустаҳкам адабий тилини

соҳаси ва матбуотнинг ўрнини алоҳида таъкидлаш жоиз. Негаки, тўмтоқ адабий тил асосида фаолият юритаётган бу икки тизим бугунгача билиб-билмай, асл халқ тилини қашшоқлаштириш вазифасини бажариб келяпти, холос.

— **Муассаса номи сифатида урчиган ўзлашма атамаларга муносабатингиз қандай?**

— Халқимиз бисотида отонанинг фарзанди олддаги биринчи вазифаси унга келажакда уялтирмайдиган, чиройли исм қўйиш, деган ҳикматли фикр бор. Муассасалар номи, пештоқлардаги ёзувлар, умуман, турли атамалар муаммоси мавжудлиги, энг аввало, зиммамиздаги вазифани унутиб қўйганимиз билан боғлиқ, деб ўйлайман. Эркин Воҳидовнинг “Ҳозирги ёшлар” шеъри қаҳрамони ўз ўғли қизчасига Шарлотта деб исм қўйганидан хафа бўлади. Кекса отахон биладики, набираси Шарлотта ўн саккизга кирганда ҳам атлас кўйлак киймайдди. Ўз номига муносиб бўлиш учун ҳам тор шим, калта юбка кийишни одат қилади. Танланаётган атамалар ҳам, афтидан, шундай маънавий муаммолар оқибати. Бу ерда, юқорида айтганимдек, жон ва юракни нафс итига ташлаб кун кўриш касали хуржини пайқаш қийин эмас. Ўз номи

юбордики, айти ҳолат акс-садосини бугун ҳам баралла эшитиш мумкин.

Омма, яъни оломон ҳар доим ижтимоий, иқтисодий “вазият”га тобе бўлиб келган. Миллий тил, миллий маънавият, миллий тафаккур ҳудуди барпо этилмас экан, ўзбек тили чинакам халқ тили бўла олмайди. Вазият масъулияти эса ҳамisha миллатнинг уч тоифаси — сиёсатчи раҳбарлар, олим-у ижодкорлар, муаллимлар зиммасида.

— **Она тилимизга эътиборни ошириш, тил номуси учун масъуликни тил “истеъмомчилари”га сингдириш учун нималар қилиш керак? Айти вазифа фақат уқитувчиларга юкланганми? — Ҳўш, жамиятимизда миллий тил тизими қониқарли ишлаши учун нима қилишимиз керак?**

Аввало, совет замонида аниқ сиёсий мақсад йўлида атайин қашшоқлаштирилган адабий тилимизни том маънода “халқ тили”га айлантириш лозим. Зеро, ўша даврда шакллантирилган ўзбек адабий тилини халқ, кўп миллионли ўзбек

Советлар мафқураси ўзбекдан бошқа собиқ иттифоқ ҳукми остидаги бирорта миллатни юз йил ичида тўрт бор алифбо алмаштиришга мажбурламаган. Зотан, бу қаттол мафқура СССР ҳудудидаги ҳеч бир халқ ўз давлатчилиги, маданияти, тили ва адабиёти тарихининг қадимийлиги нуқтаи назаридан ўзбек халқига тенг келмаслигини, бундай улкан чинорни қулатмай туриб, тўла ҳукмронликка эриша олмаслигини яхши билган.

шакллантириш учун, дастлаб, қорлуқ, ўғуз, қипчоқ лаҳжалари асосида қомусий луғат ишлаб чиқиш, адабий тил меъёрларини шу пойдевор устига қуриш, шундан сўнггина янги адабий тил имкониётларини ифодалашга ярайдиган алифбони танлаш лозим.

Учинчидан, бошқарув-идора, матбуот, қонун, таълим тилини юз фоиз ўзбек адабий тили меъёрлари асосида қайта шакллантириш мақсадга мувофиқ. Бу жараёнда таълим

билан аталмаган ҳар не моҳиятдан айро тушади. Зеро, исмда моҳият, асл моҳиятда исм яшайди.

Жадид мутафаккири Маҳмудҳужа Беҳбудий етти отасини танимаган инсонни қул — марқуқ, деб атаган эди. Улуғ бобомиз сўзларини бугун куйидаги шаклда қўллаш эҳтиёжи бор: “Она тилини унутган халқ қуликка маҳқумдир!”.

Ирода УСМОНОВА
суҳбатлашди.